

PAPER DETAILS

TITLE: Murâdi İlâhîye Ulasma Çabasi Ekseninde Kiyâme Sûresi 16-19'un Komsu Âyetlerle İlgisizligi
Vehmi Üzerine Bir Mülâhaza

AUTHORS: Mustafa ÜNVER

PAGES: 207-220

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/188602>

MURÂDİ İLÂHÎYE ULAŞMA ÇABASI EKSENİNDE KIYÂME SÛRESİ 16-19'UN KOMŞU ÂYETLERLE İLGİSİZLİĞİ VEHMİ ÜZERİNE BİR MÛLÂHAZA

Yrd.Doç.Dr. Mustafa ÜNVER¹

ÖZET

Bu makale, Kıyâme suresinin 16-19. ayetlerinin muradını belirlemeyi hedeflemektedir. Nitekim ilgili ayetlerin Hz. Peygamberin vahyin inişi esnasında dilini aceleyle kıpırdatması üzerine nazil olduğu haber verilmektedir. Öte yandan Kıyame suresinin tamamının, dirilişi kabul etmeyen inkarcı insanla ilgili olduğu düşünüldüğünde; anılan ayetlerin Hz. Peygamber'le değil, inkarcı insanın durumuyla ilgili olması gerektiği de makul görünmektedir. Sonuçta bir ayetin birden fazla veçhaye ışık tutması mümkün görülmekte ve bu seçeneklerin her birisi murâdî ilâhîye ulaşma çabası olarak değerlendirilmektedir.

“Dilini aceleyle kıpırdatıp durma, çünkü onu bir araya toplamak ve okumak bizim işimiz. Biz onu okuduk mu, o zaman onun okunuşunu takip et, çünkü onu açıklamak da bizim işimiz.”²

Giriş

Kıyâmete kadar geçerli olmak üzere gönderilen Kur'ân-ı Kerim'in³, yine kıyâmete kadar anlaşılmaya ve tefsir edilmeye devam edeceği de tartışılmaz bir gerçektir. Bu itibarla anlaşılma ve tefsir edilme sürecinde Kur'an metninin çeşitli delâlet ve çıkarımlara kaynak olarak görülmesi de müsellemler bir durumdur. Zaten her devirde çeşitli Kur'an tefsirlerinin yazılması ve yazılmaya

¹ Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, Samsun. email: unverm@omu.edu.tr

² Kıyâme (75) : 16-19.

³ Ahzab (33) : 40. Ayrıca bkz. A'raf (7) : 158 ; Enbiya (21) : 107 ; Sebe (34) : 28 ; Sad (38) : 87.

da devam etmesi, ancak mevzu bahis husus dikkate alındığında izah edilebilecektir. Kadı Şemseddin Huveyyî'nin de (ö.637/1239) vukûfiyetle kaydettiği gibi, vahyin ilk alıcısı konumundaki Hz. Peygamber'e (sav), nâzil olan vahyin özel ve genel murâdının ne olduğu sorulup, cevabı ondan alınmadığı müddetçe, Kur'ân'ın anlaşılıp yorumlanmasında çeşitli delâlet ve çıkarımlar hep var olmaya devam edecektir. Nitekim büyük müfessir Fahreddin Râzî'nin de (ö.606/1209) arkadaşı olan Huveyyî'nin oldukça faydalı bulduğumuz söz konusu beyanı şöyledir: "Tefsir ilmi hem zor, hem kolay bir ilimdir. Zorluğu çeşitli yönlerden neş'et etmektedir. Sözgelimi Kur'ân'ın, vahyin murâdının ne olduğu sorularak öğrenilmesinin mümkün olmadığı bir mütekellimin (konuşmacının) sözü olması, bu zorluklardan en başta gelenidir. Darbı mesellerin ve şiirlerin aksine, bu yolu kullanarak vahyin murâdına ulaşmak söz konusu değildir. Çünkü insan, bir mütekellimin murâdını, ya ondan doğrudan duymakla, ya da ondan dinlemiş birinden duymakla elde edebilir. Şu halde sadece Hz. Peygamber'den duymakla, Kur'an tefsiri, meşrûluğu kat'î düzeye yükselebilir. Az sayıda âyetin tefsiri dışında Hz. Peygamber'in açıklama getirmediği bilindiğine göre, bu seçenek yok hükmündedir. Bu noktada, esbâbu'n-nüzûl türünde telif edilmiş klâsik kaynakların, orta boy tek cildi aşmadıkları hatırlanabilir. Öyleyse murâdı ilâhîyi öğrenmek, birtakım emâre ve delillerden hareketle ortaya konacak çıkarımlara dayanmak durumundadır. Esasında bunda da şöyle bir hikmet söz konusudur: Allah Teâlâ bu sayede, kullarının, Kur'ân'ı derin tefekküre malzeme kılmasını irâde buyurmuş olmaktadır."⁴

Huveyyî'nin yukarıdaki sözlerinde değindiği, murâdı ilâhîye, birtakım emâre ve delillerden hareketle ulaşılmaya çalışılması konusu, aynı zamanda âyetlerin taşıdıkları umûm-husûs, mutlak-mukayyed, nass-zâhir-mefhûm, ibâre-işâre türü pek çok üslûp özellikleriyle, nâzil olmaları anında var olan vasattan – dar anlamda *esbâbu'n-nüzûl* verilerinden, geniş anlamda nüzûl dönemine ait her türlü malzemen- nasıl istifade edileceği problematiğine de üstükapalı ihsasta bulunmaktadır.

Binaenaleyh acaba murâdı ilâhînin tespit edilmesinde/anlaşılmasında yukarıda birkaç tanesini saydığımız üslûp özellikleri, kendilerini, nasıl bir hiyerarşi içerisinde etkin kılacaktır? Nitekim bahsi geçen hiyerarşi, farklı ellerce -bir şekilde- yeniden düzenlendiğinde ortaya çıkacak olan murâdı ilâhîye varma çabalarının kazandırdığı çeşitlilik, tefsirde *ihtilâf sebeplerinden* bir ya da bir kaçını gün yüzüne çıkartmış olacaktır.

İbni Teymiyye de (728/1328) aynı konuya temas etmekte ve *âmm* olan bir kavrama ait bazı nev'ilerin –temsil yoluyla- muhatabın sahip olduğu duygu ve düşünce doğrultusunda *tahsîs* edilmesinin bir ihtilâf durumu oluşturduğunu ifâde etmektedir. Üst kavram değiştirilmediği halde, onun işâret ettiği mümkün alt anlamlardan biri/lerinin tercih edilmesiyle de tefsirde ihtilâf çıkmış olmaktadır.

⁴ Bkz. Zerkeşî, Bedrûddîn Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk.M.Ebu'l-Fadl İbrahim, Beyrut, trz., Dâru'l-Ma'rife, s.16.

Burada yeri gelmişken belirtilmelidir ki, esasında, örneğin umûm-husûs gibi belirteçler, sınırları çok kat'î kriterlerle ortaya konmamaktadır. Aksi takdirde, Arapça bilmeyen bir kimsenin “el-hubz” kelimesini sorması üzerine, o an için elde bulunan bir simidin gösterilmesi durumunda ortaya çıkacak murâdı kelâm seçenekleri, hangi düzeyde meşrûluk zırhına bürünecektir?⁵

Bu itibarla İslam âlimlerimiz bir sebebe dayalı olarak vârid olan *âmm* bir lâfız üzerine i'mâli fıkır ederek konunun muhtemel varyantlarını tartışmışlar; lâfzın, sadece inzâl edildiği sebebe ait mi, yoksa durumları benzer kişilere de şâmil mi olduğunu ortaya koymaya çalışmışlardır. Neticede bilinmektedir ki hiçbir İslam âlimi, Kur'an ve Sünnette umûm ifade eden bir hükmün muayyen bir şahsa ait olduğunu ileri sürmemiştir. Hatta husûs ifade eden bir hükmün de, mutlaka benzeri olayları da kapsamına aldığı belirtilmiştir. Başka bir deyişle biraz önce verilen “el-hubz” örneğinde de görüldüğü gibi, esasında hükmün, işâret edilen şahsın nev'ine ait olduğu söylenmek istenmektedir. Aynı anlayışı bir âyetin belli bir iniş sebebi olması durumuna da yansıtmamız mümkündür. Örneğin hakkında iniş sebebi olan bir âyetin getirdiği hüküm, bir emri ya da bir yasağı ifade ediyorsa, o hüküm, inişe konu olan şahsı kapsamına aldığı gibi, o şahsın durumunda olan diğer kimseleri de kapsamına almaktadır. Şayet inen âyet övgü ya da yergi ifade eden bir haber getirmekte ve bir şahıs hakkında nazil olmuş ise, o hüküm aynı zamanda bu durumda olan diğer kimseleri de kapsamına almaktadır.⁶

Bu çalışma, -bir anlamda- buraya kadar teorik boyutta sözünü ettiğimiz hususları, Kıyâme sûresi 16-19. âyetler özelinde tatbik etmeye, âyetlerin murâdına ulaşmaya ve bu çaba sonucunda ortaya çıkabilecek mahsûlün komşu âyetlerle ve sûre bütünlüğüyle ilgisini kurmaya çalışacaktır.

Kıyâme Sûresinin Genel Teması

Genel olarak bakıldığında sûrenin, âhiret hayatını ve dirilişi inkâr eden, bu Kur'ânî gerçekleri birer masalmış gibi indirgeyici bir bakışla alaya alan bir inkârcıdan söz ettiği görülmekte ve doğrusu âyetler arasında konu değişikliği izlenimi de uyandırmamaktadır. Mevzu bahis inkârcı insan, kıyâmet gerçekleştiğinde hakikatleri ayan beyan görecektir, kendini kurtarma ümidiyle, çeşitli sudan mazeretler ileri sürecektir. Kıyâme sûresi, bu inkârcı insanın şahsında, tüm insanlığa çağrıda bulunmakta, onlara peşinen yaşadıkları dünya hayatının geçici güzelliklerini arzu ederek, temelli olan âhiret hayatını terk etmelerinin akıllıca olmadığını ifade etmektedir. Oysa ebedî olan âhiret hayatında, ilâhî uyarılara kulak vermeleri nisbetinde kimi yüzler Rablerine bakarak ıslıl ıslıl parlayacak; kimi yüzler de kapkara kesilecektir. Ne var ki, ömrünü gafletle geçiren insan, can vermeye başladığı anda hakikati anlamakta, korku ve dehşetten adeta ayakları birbirine dolanmaktadır. Fakat artık sevkîyat başlamıştır, dönüşü yoktur, Rabbe çaresiz varılacaktır. Zaten bu kötü neticeyi o inkârcının kendisi hak etmiştir. Çünkü ne sadaka vermiş, ne namaz kılmış; ilâhî

⁵ Bkz. İbni Teymiyye, **Tefsir Üzerine**, çev.Harun Ünal, İst. 1985, Pınar yay., s.41.

⁶ Bkz. İbni Teymiyye, **Tefsir Üzerine**, 48.

hakikatleri sadece yalanlamış ve inkâr etmiştir. Üstelik bir de bu kötü işleri yaparken, çok büyük bir şey yapmış gibi gerine gerine böbürlenmiştir. Oysa insan başıboş bırakılmayacağını düşünmek zorundadır. Onu bir damla bayağı sperm suyundan insan biçimine getiren Allah, neden onu başıboş bıraksın, neden birinci kez yarattığını yeniden diriltmeye kâdir olmasın?

Sûrenin İniş Zamanı

Kıyâme sûresinin, Mekke döneminde Necm sûresinden yedi sûre sonra indiği belirtilmektedir. Necm sûresinin ise, Habeşistan'a hicret ile İsrâ mucizesi arasında indiği kaydedilmektedir. Bilindiği gibi Habeşistan'a göç olayı, nübüvvetin, başka deyişle Mekke döneminin beşinci yılında, İsrâ mucizesi ise Mekke hayatının son yılında meydana gelmiştir.⁷ Bu durumda Kıyâme sûresinin inişinin söz konusu iki dönem aralığında gerçekleştiğini tahmin etmek mümkün görünmektedir.⁸

Öte yandan sûrenin iniş tarihiyle ilgili olarak M.Bazergân, Mekke Döneminin sene-i isti'lâmiyye de denilen ikinci yılı bilgisini vermektedir.⁹

Kıyâme sûresi, âhîret hayatıyla ve dirilişle ilgili olan hesap, sevap ve ceza konularını isbat etme sadedinde korkutma, yönlendirme ve teşvik etme gibi unsurları içerdiği için, komşu sûrelerle de yakın bir ilgi ve münasebet gerçekleştirmektedir.¹⁰

İlgili Âyetlerin İniş Sebepleri

Kıyâme Sûresinin 16-19. âyetlerinin, Hz. Peygamber'in vahyin inişi esnasında gelen Kur'an âyetlerini unutmadan hemen ezberlemek maksadıyla hızlı hızlı tekrar etmesi üzerine indiği, hem rivâyet, hem de dirâyet açısından tüm tefsirler tarafından ittifakla ifade edilmektedir.¹¹

⁷ Bkz. İbn-i Hişâm, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, thk.T.A.Sa'd, Beyrut 1975, c.I, s.280, 286. Ayrıca bkz. Ünver, Mustafa, **Tefsir Usûlünde Mekki-Medenî İlmî**, Samsun 1998, s.94, 97. (Basılmamış Doktora Tezi)

⁸ Saîdî, Abdü'l-Müteâl, **en-Nazmü'l-Fennî fi'l-Kur'ân**, Kahire 1992, Mektebetü'l-Âdâb, s.333.

⁹ Bkz. Bazergân, Mehdi, **Kur'ân'ın Nüzûl Süreci**, Ankara 1998, Fecr Yayınları, s.34.

¹⁰ Saîdî, **en-Nazmü'l-Fennî**, 333.

¹¹ İbn-i Abbas'dan rivâyet edilen habere göre Hz. Peygamber, inen vahyi unutmamak için dilini hızlı hızlı hareket ettirerek ezberlemeye çalışıyordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ "İlâ tüharrik lisâneke..." âyetini inzal etmiştir. Bu haber için bkz. Ahmed, I, 348 ; IV, 332 ; V, 182, 186 ; Buhari, Tefsîr, Sûre:75 ; Müslim, Salât, 148 ; Tirmizi, Tefsîr : 75 ; Nesai, İftitâh, 37. Bkz. Ali Nâsîf, Şeyh Mansûr, **et-Tâc -el-Câmiu'l-Usûl fi Ehâdîsi'r-Rasûl**, III.Bsk., İst. 1962, Mektebetü Pâmûk, c.IV, s.277-278 ; es-Suyûtî, Celâlüddîn, **Lübâbü'n-Nükûl fi Esbâbi'n-Nüzûl**, 7.Bsk., Beyrut 1990, Dâru İhyâi'l-Ulûm, s.224-225. Ayrıca bkz. el-Ferrâ, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Ziyâd, **Meâni'l-Kur'ân**, II.Bsk., Beyrut 1980, Âlemü'l-Kütüb, c.III, s.211 ; et-Taberî, Muhammed b. Cerîr, **Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân**, Beyrut 1988, c.XXIX, s.187-188 ; İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, **Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr**, Dimeşk-Beyrut 1967, el-Mektebü'l-İslâmî, c.VIII, s.421-422 ; et-Tabrisî, Ebû Ali el-Fadl b. el-Hasen, **Mecmau'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân**, Tahran, trz., Mektebetü'l-İlmiyyeti'l-İslâmiyye, c.V, s.397 ; ez-

Diğer yandan Katâde'den gelen bir habere göre, söz konusu âyetler, Hz. Peygamberin, daha önce nâzil olmuş âyetleri unutmamak maksadıyla, normal zamanlarda sık sık tekrar etmesi, çokça Kur'an okuması üzerine nâzil olmuştur.¹²

Katâde'nin dile getirdiği ikinci görüşle ilgili olarak Taberî, bu seçeneğin geçerli olmasının, inen vahyin öncelikle Peygamberin gönlünde ezberlenip toplanmasından sonra mümkün olabileceğini, zaten âyetlerin de bu duruma işâret ettiğini belirtmiş, bu mülâhaza doğrultusunda Katâde rivayetinin zayıf olduğunu dile getirmiştir.¹³

Şu halde ilgili âyetlerin, Hz. Peygamber'in vahyin inişi esnasında onları unutmamak maksadıyla dilini hızlı hızlı hareket ettirmesi üzerine indiği şeklindeki yaygın kabulü ifade etmek mümkündür.

İniş Sebepleri Doğrultusunda 16-19. Âyetlerin Komşu Âyetlerle İlgisi

İniş sebepleri bağlamında zikredilen ve Hz. Peygamber'in vahyin geliş esnasında onu unutmamak için dilini hızlı hızlı kıpırdattığı detayını vurgulayan rivayetler doğrultusunda mevzu bahis âyetlere baktığımızda, Abdülkerim Hatîb'in de dediği gibi esasında onların, komşu âyetlerle münasebetinin doğrudan değil, dolaylı yoldan kurulduğunu görmekteyiz. Çünkü rivayetler doğrultusunda düşündüğümüzde, sûrenin geri kalan tüm âyetleri âhireti inkâr eden müşriklerle ilgiliyken, ilgili âyetler Hz. Peygamberin şahsıyla ilgili olmaktadır.¹⁴

Görünürdeki bu açıklığı kapatmak için ileri sürülen şöyle bir açıklamayla karşılaşmaktayız: İlgili âyetler, vahyedilmelerini önceleyen herhangi bir duruma sahip olmayıp, tamamen o anlık meydana gelen bir olay üzerine spontane vâki

Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer, **el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidü't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl**, III. Bsk., Kahire 1987, Dâru'r-Reyyân, c.IV, s.661 ; el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, **el-Câmiu li-Ahkâmî'l-Kur'ân**, Beyrut 1985. c.XIX, s.106 ; Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf b. Hayyân, **et-Tefsîrû'l-Kebîr -el-Bahru'l-Muhît-**, Riyad, en-Nasru'l-Hadîse, c.VIII, s.383 ; el-Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Seyyid Mahmûd, **Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Seb'î'l-Mesânî**, Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, c.XXIX, s.141 ; Ebussuud, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî, **İrşâdü'l-Aklî's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'ânî'l-Kerîm**, 2.Bsk., Beyrut 1990, Dâru İhyâi't-Türâs, c.IX, s.66-67 ; Sıddık Hasen Han, **Fethu'l-Beyân fî Makâsidi'l-Kur'ân**, nşr.Abdülmuhîyî Ali Mahfûz, Kahire, Matbaatü'l-Âsime, c.X, s.154 ; eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, **Fethu'l-Kadîr -el-Câmiu beyne Fenni'r-Rivâye ve'd-Dirâye min İlmî't-Tefsîr**, yy., trz., Âlemü'l-Kütüb, c.V, s.338 ; Ateş, Süleyman, **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, İstanbul 1988, Yeni Ufuklar Neşr., c.X, s.177.

¹² Bkz. Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, **Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm -Tefsîru Abdürrezzâk-**, thk. Abdulmu'tî Emîn Kal'acî, Beyrut 1991, Dâru'l-Ma'rife, c.II, s.267, h.no:3413 ; Taberî, **Câmiu'l-Beyân**, XXIX, 187-188.

¹³ Bkz. Taberî, **Câmiu'l-Beyân**, c.XXIX, s.187-191.

¹⁴ Bkz. Hatîb, Abdülkerîm, **et-Tefsîru'l-Kur'ânî li'l-Kur'ân**, 1970, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, c.XXV, s. 1319.

olmuş ifadelerdir. Çünkü Hz. Peygamber o anda müşriklerle tartışıyor, onlara İslâmı anlatıyordu. Tam o sırada melek gelerek Kıyâme sûresini vahyetmeye başlamıştı. Peygamberimiz de müşrikleri iknâda daha etkili olacağı düşüncesiyle, hemen hızlı hızlı inen âyetleri okuyarak tebliğ etmeye başlamıştı. Bu çarpıcı ortam sonucunda Peygamberimiz uyarılmış, acele etmemesi gerektiği vurgulanmıştır.¹⁵

Bilindiği gibi sûrenin 20. âyetinde inkârcı insanın, peşin ve hazır olan dünya hayatını, -Kur'ân'ın deyişle- aceleyi severek tercih ettiği ve âhireti terk ettiği ifade edilmektedir. Burada insan fitratında yer alan acele etme/hemen kavuşma olgusuna ve insanın bu huya olan düşkünlüğüne dikkat çekilmiş ve aynı bağlamda, Hz. Peygamber de kapsama altına alınmış, vahiy akışı henüz tamamlanmadan hemen ezberlemek kasdıyla dilini hareket ettirmesi hoş görülmemiştir. Çünkü insanın başına gelen felaketlerde acele yanlısı olmasının etkisi küçümsenemeyecek boyuttadır. Nitekim âhireti inkâr edenlerin düşecekleri kötü âkîbet de, acele yanlısı olup dünyayı sevmeleri ve ebedî hayatı unutmalarından kaynaklanmaktadır.¹⁶

Aslında Kur'ân'ın insan davranışlarıyla ilgili hükümlerden söz ederken, dînî hükümleri içeren hususlardan da söz ettiği bilinmektedir ve burada da insanın yapıp ettiği küçük-büyük, dünyevî-dînî her şeyin kayıt altına alınacağı ve hesap gününde kulun önüne konulacağı haber verilmektedir. Buradan hareketle de üzerinde durulmaya çalışılan âyetlerin Hz. Peygamberle ilgili görülmesinin, sûre bütünlüğü açısından ilgisiz bir bağıntı gerçekleştirdiği ileri sürülmesi gerektir.¹⁷

Bu ifadeler yanında, “çeşitli mazeretler ileri sürse de”¹⁸ âyetiyle, aslında dilini hareket ettirmesine mâzeret olarak, inen vahyi unutmamayı ileri süren Hz. Peygamberin durumu arasında da bağlantı kurulmuştur.¹⁹

Görüldüğü gibi sûrenin 16-19. âyetlerinin Hz. Peygamber'le ilgili görülmesinin sûre bütünlüğündeki diğer âyetlerle, dolaylı da olsa, bir bağlantı kurduğu açıktır. Bağlantının “dolaylı” olması ve geleneksel esbâbu'n-nüzûl verilerinin de –en azından bu örnek için- doğrudan değil, dolaylı münâsebeti desteklemesi, tefsir usûlündeki söz konusu ilmin etkinlik alanlarını da tartışmaya açacak gibi görünmektedir. Daha açık bir deyişle, elde mevcut esbâbu'n-nüzûl verilerinin bazı durumlarda konunun dolaylı yönlerini ön plana çıkardığı,

¹⁵ Bkz. Hatîb, **et-Tefsîru'l-Kur'ânî li'l-Kur'ân**, XXV, 1319. Ayrıca bkz. Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'ân Dili**, İstanbul 1983, Eser Yay., c.VIII, s.5481.

¹⁶ el-Kâsımî, Muhammed Cemâlüddîn, **et-Tefsîru'l-Kâsımî –Mehâsinü't-Te'vîl-**, nşr. M.F.Abdülbâkî, Kahire, Îsâ el-Bâbî el-Halebî, c.XVI, s.5993 ; Saidî, **en-Nazmü'l-Fennî**, 334.

¹⁷ Örneğin şu âyetlere de bakmak mümkündür: Kehf (18) : 49 ; İsrâ (17) : 89 ; Taha (20) : 102, 114. Ayrıca bkz. Kâsımî, **Mehâsinü't-Te'vîl**, XVI, 5993.

¹⁸ Kıyâme (75) : 15.

¹⁹ Kâsımî, **Mehâsinü't-Te'vîl**, XVI, 5993.

doğrudan yönlerin de âyetler arası siyak ilişkisi ve sûre bütünlüğü gibi daha başka yollar kullanılarak ortaya konması gerektiği unutulmamalıdır.

İlgili Âyetlerin Öğretim Yöntemine Katkısı

Hız. Peygamber'le ilgili olması durumunda söz konusu âyetler, meleğin vahiy getirmesi esnasında, elçiye nasıl davranacağını öğretmekte ve onun ilkâ edilen vahiy sadece dinlemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Elçi için unutma gibi bir endişeye mahal yoktur, çünkü bu âyetler grubuyla Allah Teâlâ, Hız. Peygambere şu üç konuda kefil olmaktadır: 1-Vahiy ona ezberletilecektir. 2-Ona vahyin indirildiği şekliyle okuması kolaylaştırılacaktır. 3-İnzal edilen vahiy gerektiğinde tebyin ve tefsir edilecektir.²⁰

Öte yandan söz konusu âyetler grubu bu haliyle tüm Müslümanlara önemli bir pedagojik yöntem de öğretmektedir: Vahiy nazil olurken, nasıl Hız. Peygamber'in yapması gereken, inen vahiy sadece dinlemek ve acele etmemek ise, Peygamber'den ve âlimlerinden Kur'an'ı dinleyen Müslümanların da, mesajların sırlarına vakıf olabilmek için, öncelikle, tekrar etmeden sadece dinlemeleri gerekmektedir.²¹ Elbette bu yöntemin tüm hoca-talebe ilişkisine şâmil kılınması da mümkündür ve pedagojik iletişimin gerektiği şekilde gerçekleşmesi için oldukça yararlıdır.

Yeri gelmişken Mesnevî şârihi merhûm Tâhirü'l-Mevlevî'nin, iyi öğrenebilmek için talebenin mutlaka hocasını can kulağıyla dinlemesi gerektiğini belirtme sadedinde iktibas ettiği şu şiirsel anekdotu hatırlamak da mümkündür:²²

Kuşa pek meraklı bir adam varmış.
Yavru yetiştirir, sonra satarmış...
Bir gün oğlu ona demiş ki: Baba;
Yavrular evvelâ niçin acebâ,
Hiç de ötmüyorlar gelip de aşka;
Bir şey demiyorlar cik cikten başka.
Babası demiş ki; âdet böyledir,
İbtidâ dinlenir, sonra söylenir,
Dinlemekle hâsıl olur öğrenmek
Bilmek isteyene dinlemek gerek.
Bu sözleri dinle, iyice belle;
Sen de cır cır etme hocanı dinle.

²⁰ Bkz. el-Merâğî, Ahmed Mustafâ, **Tefsîru'l-Merâğî**, III.Bsk., Kahire 1963, Mustafa el-Bâbî el-Halebî, c.XXIX, s.151.

²¹ Bkz. Hatîb, **et-Tefsîru'l-Kur'ânî li'l-Kur'an**, XXV, 1321.

²² Bkz. Mevlânâ Celâlüddîni Rûmî, **Mesnevî**, terc. ve şerh: Tâhir-ul-Mevlevî, İst. 1966, c.I, k.3, s.825.

İlgili Âyetler Üzerine Açılımlar ve Râzî Tefsiri Bazında Cevaplar

Erbâbınca malum olduğu üzere Râzî'ye ait Mefâtihu'l-Ğayb adlı tefsir, yazılmış tefsirlerin en sistematik ve metodik olanıdır. Hemen her âyetin tefsirinde olduğu gibi, üzerinde durmaya çalıştığımız Kıyâme sûresinin 16-19. âyetleri hakkında da, aynı tarzı ilmî tatbik edilmiş; konuyla ilgili ileri sürülen vehmî sorunlara, bize göre, oldukça iknâ edici açılım ve izahlar getirilmiştir. Burada yeri gelmişken bir detayı hatırlatmak yararlı olacaktır: Bilindiği gibi merhûm Râzî'nin ömrü, tefsirini tamamlamaya kifâyet etmemiş, bu muhteşem eseri Necmüddîn el-Kamûlî (727/1327) tamamlamıştır. Şu halde ilgili âyetleri de Fahrreddîn Râzî değil, Kamûlî tefsir etmiştir. Çünkü ilgili âyetlerin tefsirinde 684'te vefat etmiş olan Karâfî'den söz edilmektedir. Râzî'nin vefat tarihi 606 olduğuna göre, Karâfî'den söz eden kişinin Râzî değil, Kamûlî olması gerekmektedir.

1.Açılım: Eski Râfîzîlerden bir gruba göre, bu âyetlerin hali hazır âyetler arasında yer almış olması, Kur'an'da tağyir, tebdil, ekleme ve çıkartmaların yapıldığına açık bir delildir ve bu âyetlerin önceki ve sonraki âyetlerle hiçbir ilgisi bulunmamaktadır. Onların bu iddiasına göre şayet tertip Allah Teâlâ'ya ait olsaydı, böyle bir bağlantısızlık da olmazdı.²³

1.Cevap: Bu âyetler, ders anlatması esnasında başka şeylerle meşgul olan öğrencisine uyarıda bulunan bir hocanın kullandığı ifâdelere benzetildiğinde, ilgisizlik iddiası değerini kaybetmektedir. Çünkü dersle birlikte, hocanın öğrencisine hitaben sarfettiği uyarı sözleri de nakledildiğinde, dinleyici için bağlantısız görülmekte, ancak olay, detayıyla bilindiğinde güzel bir tertibin ortaya konmuş olduğu anlaşılmaktadır.

2.Cevap: Sûrenin 5. âyetinde geçen “hayır, bilakis insan suç işleyerek geleceğini karartmak ister” tesbitiyle kâfirlerin hemen gerçekleşen mutluluğu, âhirette gerçekleşecek mutluluğa tercih ettikleri beyan edilmektedir. Bu gerçekten hareketle “acele etmek için dilini hareket ettirip durma” âyetiyle bir şeyi hemen istemenin, acele etmenin din işlerinde de olumlu olmadığı beyan edilmiş olmaktadır.²⁴

Gerçekten de insanın yaratılışında acele olanı sevmek, hemen sahip olmak, bir an önce mülkiyete kavuşmak gibi olumsuz sayılabilecek kimi özellikler bulunmaktadır. Zaten “*insan aceleci bir tabiatla yaratılmıştır*”²⁵ âyeti de bu duruma işaret etmektedir. Şu halde insanın hangi konuda olursa olsun acele hareket etmekten sakınması; onun yerine teennî ve ağırbaşlılıkla hareket etmesi gerekmektedir. Aynı olumsuz özelliğin uzantısı olarak, kâfirler de âhireti hemen inkâr ederek hem dünyalarını, hem de ölüm sonrası ebedî hayatlarını karartmaktadırlar. Benzer sâikten hareketle Hz. Peygamber de inen vahye hemen

²³ Bkz. er-Râzî, Fahrüddîn, **Mefâtihu'l-Ğayb**, 1.Bsk., Kahire 1991,c.XVI, s.28.

²⁴ Râzî, **Mefâtihu'l-Ğayb**, XVI, 29.

²⁵ Enbiya (21) : 37.

sahip olmak, onu hafızasına almak maksadıyla tekrar tekrar okumuş, acele etmiştir.²⁶

3.Cevap: “Hayır aksine insan, mazeretler ileri sürse de, kendi aleyhine karşı basiretlidir”²⁷ âyeti doğrultusunda, Hz. Peygamber de, unutmama ve hatırlayamama korkusu gibi bir mazerete sığınarak Cebrail’in vahyi getirmesi esnasında dilini hızlı hızlı kıpırdatarak acele etmiştir. Böylece Hz. Peygambere de şu mesaj iletilmektedir: “Bu mazereti ileri sürdün, ama sen de biliyorsun ki ezberleme ancak Allah’ın yardımıyla mümkün olur, öyleyse acele etmeyi bırak da Allah’ın hidâyetine güven.”²⁸

4.Cevap: 16.19. âyetlerle adeta Peygamberimize “Ey Muhammed, senin acele etmekteki maksadın, vahyi hemen ezberleyip bu kâfirlere tebliğ etmeyi istemen değil mi? Öyleyse buna gerek yok çünkü “bilakis insan kendi aleyhine karşı basiret sahibidir” mealindeki âyet hükmünce, söz konusu inançsızlar, kendi küfürlerinin, putlara tapıklarının ve dirilişi inkâr ettiklerinin çok iyi farkındalar. Bu yüzden senin acele etmene gerek yoktur” mesajı da iletilmektedir.²⁹

5.Cevap: Sürenin bütününde söz konusu edilen inkârcı insan, adeta Allah’tan süratle kaçarak, kendini helâk edecek uçuruma doğru “nereye kaçmalı”³⁰ diyerek koşmaktadır. Oysa “hayır, hayır, hiçbir sığınacak siper yok, o gün karar, sadece Rabbinedir”³¹ âyetiyle yapılan işin beyhûde olduğu belirtilmektedir. Benzer bir tutumu, vahyi unutmamak için dilini hızlı hızlı hareket ettiren Hz. Peygamber de yapmaktadır. Oysa onun, hareketin aynısını değil, zıddını yapması; başka bir deyişle masivâdan kaçarak Allah’a sığınması gerekmektedir. Ezberleme konusunda Allah’ın inâyetini değil, dilini hareket ettirerek hafızasına nakşetmeye gayret eden Peygamber de, bu tarzıyla, esasında Allah’tan başka bir güçten yardım istemiş olmaktadır.³²

Benzer bir anlatım “sana vahyedilmesi tamamlanmadan önce Kur’ân’ı (hemen ezberlemek için) acele etme. Rabbim benim ilmimi artırır de”³³ âyetinde de söz konusu edilmektedir. Buna göre Peygamberimize ezberleme konusunda tekrar etme eyleminden değil, Allah Teâlâ’dan yardım istemesi gerektiği öğretilmektedir.³⁴

Burada yeri gelmişken oldukça ilginç bir yorum olarak kaydetmekte yarar görüyoruz ki, Kazanlı âlim Musa Cârullah’a (1949) göre Kıyâme sûresinin 16-

²⁶ Bkz. Hatîb, *et-Tefsîru’l-Kur’ânî li’l-Kur’ân*, XXV, 1320-1321.

²⁷ Kıyâme (75) : 14-15.

²⁸ Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XVI, 29.

²⁹ Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XVI, 29.

³⁰ Kıyâme (75) : 10.

³¹ Kıyâme (75) : 11-12.

³² Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XVI, 29.

³³ Tâhâ (20) : 114.

³⁴ Bkz. Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XVI, 28-30.

17. âyetleri, bütün Kur'ân'ın hem âyetlerinin hem de sûrelerinin Allah tarafından tertip edildiğine işaret etmektedir.³⁵

II. Açılım: Âyet, Hz. Peygamber'in vahiy telakki ederken unutmamak için hızlı hızlı dilini oynattığı durumla ilgili değildir. Böyle düşünüldüğü takdirde bütün sûreyle büyük bir kopukluk söz konusu olmaktadır, oysa doğru olan, bu âyetlerin de zaten bahsedilmekte olan konuyla bütünlük oluşturduğunu görmektedir. Nitekim âcil olan mutluluğu tercih etmek sûretiyle âhiretlerini mahvetmiş olan kâfirler, hesap mekanizmasını yanıltmak maksadıyla ağız kalabalığı yaparak mazeretler ileri sürmektedir. Onlara karşı, "siz susun bakalım, dilinizi eğip bükerek yalan yanlış lâf kalabalığı yapmaya kalkışmayın, yapıp ettiklerinizi en doğru şekilde biz topladık, yazdık, onları size haber vermek bize ait, şimdi sadece haber verileni dinlemekle yetinin" denilmektedir.

Bu görüşün, Râzî tefsirinde verilen bilgi doğrultusunda, ünlü Mâlikî usulcülerinden Karâfî (684/1285) tarafından dillendirildiğini görmekteyiz. Bu ifadeye göre Karâfî, hitabın Peygambere değil, daha önce tüm yaptıklarının kendisine haber verileceğinden söz edilen inkârcı insana³⁶ yöneltileceğini ve ona, yaptığı çirkin eylemlerin kayda geçirilmiş olan kitabından okunacağı bildirilmektedir. Zaten "oku kitabını, bugün hesap görücü olarak sana bu yeter"³⁷ mealindeki âyet de, aynı durumu beyan etmektedir. Nitekim yaptığı bütün eylemlerin kayda geçirildiği kitabı eline alan suçlunun, korku ve heyecandan dili tutulmuş; kekelemeye başlamış, adeta ne yapacağını ve ne diyeceğini şaşırıştır. İlgili âyetleri okurken bu dehşetli sahne, gerçekten de zihinlerde canlanmaktadır.

Şu halde Kıyâme sûresinin bu çalışmaya konu yaptığımız ilgili âyetleriyle, inkârcı suçluya adeta şöyle hitap edilmektedir: Senin yapıp ettiklerini bir araya toplamak ve onları sana okumak bizim işimiz; senin yapman gereken ise, onları sana okurken takip etmen ve haber verilen fiilleri ikrar edip suçunu kabul etmendir. Bu itibarla sen, işin içinden mazeretler ileri sürerek, lâf kalabalığı yaparak kurtulabileceğini sanıyorsan bir kere daha aldanırsın. Çünkü biz sana, yaptıklarını haber verdiğimiz gibi çarptırılacağın cezayı da haber vereceğiz. Bu yorumları yapan Karâfî'ye göre "bu izah, oldukça güzel bir bağlantıdır ve herhangi bir rivâyetle desteklenmemiş olsa bile bu yaklaşıma mâni olacak aklı bir engel de mevzu bahis değildir."³⁸

Sonuç

Netice olarak, ilgili âyetlerin hem Karâfî'nin dile getirdiği bu yoruma, hem de rivâyetler doğrultusunda ortaya çıkan Hz. Peygamber'le ilgili duruma kapı aralaması mümkün görünmektedir. Zira âyetlerin birden fazla vecheye projeksiyon tutması, gayri kâbil sayılmamalıdır. Tefsirinde bu görüşü muknâ bir

³⁵ Bkz. Bigi, Mûsâ Cârullâh, *Kitâbu Tertîbi's-Süveri'l-Kerîme ve Tenâsübihâ fi'n-Nüzûl ve fi'l-Mesâhîf*, Hindistan 1972, s.64.

³⁶ Kıyâme (75) : 13.

³⁷ İsrâ (17) : 14.

³⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XVI, 30. Ayrıca bkz. Ateş, *Çağdaş Tefsir*, X, 177.

tarzda ele alarak savunan merhum Elmalılıya göre “*lâ tüharrîk bihî lisâneke lite’cele bihî*” âyetindeki “bihî” zamirlerinin mercilerinin zâhir olmaması, böyle bir yorum genişliğine imkan vermektedir. Hitabın mutlak insana olması durumunda, mazeretlerini sayıp dökmeye kalkışan insana “ey insan, o gün hesap başında, hakkın huzurunda, vicdanındakini acele söyleyip de işin içinden çıkacağım diye telâş etme, sakın, dilini bile oynatma, zira onu, o bildiklerini derleyip toplayan sen değilsin biziz; biz onu derler toplar sana okuruz, sen yalnız bizim okuduğumuzun ardınca gel ki, o vakit tam hakkı söylemiş, yanlışlığa düşmemiş olursun.” Ayrıca 17 ve 18. âyetlerde geçen “*kur’ânehu*” terkîbinin, isim değil de, *rûchân* vezninde bir masdar olması; hem okuma, kıraat etme anlamına, hem de *okunan şey*, *makrûv* anlamına gelmesine sebep olmaktadır. Bu durumda, sûre bütünlüğünde söz konusu edilen mazeretçi insana hitap edilmesine de bir çeşit “işâret” söz konusu olmaktadır.³⁹

Öte yandan âyetlerin Hz. Peygamber’le ilgisini ise, hem iniş sebepleri, hem de 17 ve 18. âyetlerde “Kur’an” lâfzının geçmesi desteklemektedir. 16. âyette geçen zamirlerin merciinin açık olmaması ise Kur’ân-ı Kerîm olarak anlaşılmasına engel değildir. Çünkü zamirin merciinin mânen veya hükmen geçmiş olması yeterlidir. Örneğin “*Biz onu Kadir gecesinde indirdik*”⁴⁰ türü âyetlerde de “Kur’an” ismi geçmediği halde, bu mânâyâ makam karînesiyle zamir gönderildiği bilinen bir husustur. Kaldı ki bu durumu, siyâkın özel delâleti de desteklemektedir. Binaenaleyh tefsirler bu tür zamirlerin Kur’ân’a râci olduğu konusunda görüş birliğine sahiptirler.⁴¹

Kısaca ifade etmek gerekirse söz konusu âyetlerin, hem inkârcı insana, hem de Hz. Peygamber’in durumuna işâret etmesi mümkündür. Bu itibarla, belirli kriterler ışığında çeşitli yorum seçeneklerinin denenmesi, murâdı ilâhîye ulaşmaya çalışma yolunda atılmış adımlar olarak görülmelidir.

³⁹ Bkz. Elmalılı, **Hak Dini Kur’an Dili**, VIII, 5480, 5481-5482.

⁴⁰ “innâ enzelnâhu fî leyleti’l-kadr” bkz. Kadr (97) : 1.

⁴¹ Bkz. Elmalılı, **Hak Dini Kur’an Dili**, VIII, 5481.

KAYNAKÇA

- ABDÜRREZZÂK**, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, **Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm –Tefsîru Abdürrezzâk-**, thk. Abdulmu'tî Emîn Kal'acî, Beyrut 1991, Dâru'l-Ma'rife.
- ALÎ NÂSIF**, Şeyh Mansûr, **et-Tâc -el-Câmiu'l-Usûl fî Ehâdîsi'r-Rasûl-**, III.Bsk., İst. 1962, Mektebetü Pâmûk.
- el-ÂLÛSÎ**, Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Seyyid Mahmûd, **Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Seb'î'l-Mesânî**, Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- ATEŞ**, Süleyman, **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, İstanbul 1988, Yeni Ufuklar Neşriyat.
- BAZERGÂN**, Mehdi, **Kur'an'ın Nüzûl Süreci**, Ankara 1998, Fecr Yayınları.
- BİGÎ**, Mûsâ Cârullâh, **Kitâbu Tertîbî's-Süveri'l-Kerîme ve Tenâsühîhâ fî'n-Nüzûl ve fî'l-Mesâhîf**, Hindistan 1972.
- EBÛ HAYYÂN**, Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf b. Hayyân, **et-Tefsîrû'l-Kebîr -el-Bahru'l-Muhît-**, Riyad, en-Nasru'l-Hadîse.
- EBUSSUUD**, Muhammed b. Muhammed el-Imâdî, **İrşâdü'l-Aklî's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'ânî'l-Kerîm**, 2.Bsk., Beyrut 1990, Dâru İhyâi't-Türâs.
- ELMALILI**, Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, İstanbul 1983, Eser Yayınları.
- el-FERRÂ**, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Ziyâd, **Meânî'l-Kur'an**, II.Bsk., Beyrut 1980, Âlemü'l-Kütüb.
- el-HATÎB**, Abdülkerîm, **et-Tefsîru'l-Kur'ânî li'l-Kur'an**, 1970, Dâru'l-Fikri'l-Arabî.
- İBNÜ'L-CEVZÎ**, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, **Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr**, Dimeşk-Beyrut 1967, el-Mektebü'l-İslâmî.
- İBNÎ HİŞÂM**, es-Sîretü'n-Nebeviyye, thk.T.A.Sa'd, Beyrut 1975.
- İBNÎ TEYMİYYE**, **Tefsir Üzerine**, çev.Harun Ünal, İst. 1985, Pınar Yayınları.
- el-KÂSİMÎ**, Muhammed Cemâlüddîn, **et-Tefsîru'l-Kâsımî –Mehâsinü't-Te'vîl-**, nşr. M.F.Abdülbâkî, Kahire, İsâ el-Bâbî el-Halebî.
- el-KURTUBÎ**, Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, **el-Câmiu li-Ahkâmî'l-Kur'an**, Beyrut 1985.
- el-MERÂĞÎ**, Ahmed Mustafâ, **Tefsîru'l-Merâğî**, III.Bsk., Kahire 1963, Mustafa el-Bâbî el-Halebî.
- MEVLÂNÂ**, Celâlüddîni Rûmî, **Mesnevî**, terc. ve şerh: Tâhir-ul-Mevlevî, İst. 1966.
- er-RÂZÎ**, Fahrüddîn, **Mefâtihu'l-Ğayb**, 1.Bsk., Kahire 1991, Mektebetü'l-İmân.
- es-SAİDÎ**, Abdü'l-Müteâl, **en-Nazmü'l-Fennî fî'l-Kur'an**, Kahire 1992, Mektebetü'l-Âdâb.
- SİDDİK**, Hasen Han, **Fethu'l-Beyân fî Makâsidi'l-Kur'an**, nşr.Abdülmuhiyî Ali Mahfûz, Kahire, Matbaatü'l-Âsime.
- es-SUYÛTÎ**, Celâlüddîn, **Lübâbü'n-Nükûl fî Esbâbi'n-Nüzûl**, 7.Bsk., Beyrut 1990, Dâru İhyâi'l-Ulûm.
- eş-ŞEVKÂNÎ**, Muhammed b. Ali b. Muhammed, **Fethu'l-Kadîr -el-Câmiu beyne Fen'neyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min İlmi't-Tefsîr**, yy., trz., Âlemü'l-Kütüb.
- ÜNVER**, Mustafa, **Tefsir Usûlünde Mekki-Medenî İlmi**, Samsun 1998, s.94, 97. (Basılmamış Doktora Tezi)
- et-TABERÎ**, Muhammed b. Cerîr, **Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an**, Beyrut 1988.

- et-TABRİSÎ**, Ebû Ali el-Fadl b. el-Hasen, **Mecmau'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân**, Tahran, trz., Mektebetü'l-İlmiyyeti'l-İslâmiyye.
- ez-ZEMAHŞERÎ**, Mahmûd b. Ömer, **el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidî't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl**, III. Bsk., Kahire 1987, Dâru'r-Reyyân.
- ez-ZERKEŞÎ**, Bedrüddîn Muhammed b. Abdillâh, **el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, thk.M.Ebu'l-Fadl İbrahim, Beyrut, trz., Dâru'l-Ma'rife.

***An Effort For Reaching To Divine Intention And Some Reflections
About The Illusion On The Irrelevance Between The Verses 16-19 And
Their Surroundings In The Kiyama Surah***

Abstract

This article aims to point out the intention of Kiyama Surah's 16-19th. verses. As a matter of fact it was narrated that these verses had been revealed when the prophet moved his tongue quickly during descending the revelation. On the other hand, when we think over, that whole sura is concerned with the unbeliever person, it is reasonable that these verses must be connected with the same person. Consequently this study allows that the verse can shed light more than one direction and considers these two different interpretations as possible comments and an effort for catching divine intention.

Key Words: interpretation, Kiyama Sura, hurrying up, revelation.